

ЎЗБЕКИСТОН ҲАҚИҚАТИЙ ҒИЛМИ
ИСТИҚЛАТ ҲАМДА ҒИЛМИЙ ҲАМЛАКАТИ

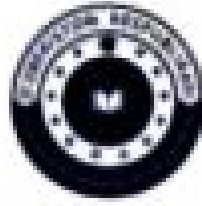
“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

respublika ikkinchi ilmiy-amaliy anjumani materiallari

N M I
S A E R P
Q y B D L
M F z C K
G T H M J o
R G y T

MA'RUFIYAT TILIMLARI TILIMI
JUMHURIYAT TA'RIHIY VAZIRLIGI VA JAM'URIYAT KAMITATI

“DAVLAT TILI TARAQQIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR”

**mavzusidagi respublika ikkinchi ilmiy-amaliy
anjumani materiallari**

MUNDARIJA

SO'ZBOSHI S.Shukurov	4
---------------------------------------	----------

1-SHO'BA. O'ZBEK TILSHUNOSLIGINING NAZARIY MASALALARI

OILAVIY NUTQIY ETIKET TADQIQINING DOLZARB MASALALARI Muminov Sidiqjon	8
OLFAKTOR PARADIGMA VA GNOSEOLOGIK STRUKTURA Xakimov Muhammadxon, Burxonova Mashxuraxon	14
MA'RIFATPARVAR HOJI MUINNING TILGA MUNOSABATI Axmedova Shoirza	17
Tuya LMGi asosida shakllangan maqollarning lingvokulturologik tadqiqi (“Tuya manzil ko'zlar, eshak oyog'ini ostini” maqoli asosida) Jo'rayeva Bibish, Jumayeva Marjona	20
TAQLID SO'ZLARDA OLAMNING I ETISHI Saparniyazova Muyassar, Silveyda S	24
SO'ROQ GAPLAR DIALOGIZATSIYA VOSITASI SIFATIDA Rahmatov Mardon	24
“QO'CHQOR” VA “QO'ZI” ZONIMLARI ASOSIDA SHAKLLANGAN MAQOLLARNING SEMANTIK TAHLILI Jo'rayeva Bibish, Sharipova Maftuna	29
TIBBIY DISKURSDA OHANG VA SUKUT Yuldasheva Dilorom	33
“OLTUN YORUG'” LEKSIKASINING LINGVOESTETIK XUSUSIYATLARI Klichov Nazarbay	38
O'ZBEK TILIDA TEOMORFIK METAFORALAR VA ULARNING BADIY MATNDAGI O'RNI Ibragimov Xayrulla	44
T.QAYIYBERGENOVNING «QARAQALPAQ DASTANI» TRILOGIYASINDAGI UNAMSIZ SEZIMDI BILDIRETUGIN FEYIL FRAZEOLOGIZMLER Tadibergenov Jemisbay	49
“BOBURNOMA”DAGI IZOFIY BIRIKMALARNING ASLIYAT BILAN MUTANOSIBLIGI Amonov Mustorjon	53

Tuya L.MGi asosida shakllangan maqollarning lingvokulturologik tadqiqi
(“Tuya manzil ko’zlar, eshak oyog’ini ostini” maqoli asosida)

Jo’rayeva Bibish,
filologiya fanlari doktori, professor
Jumayeva Marjona,
Buxoro davlat universiteti o’qituvchisi,
Tel: + 998904132553
E-mail: jumayeva7@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada “Tuya manzil ko’zlar, eshak oyog’ini ostini” maqoli tahlilga tortilgan. Tuya hamda eshak zoonimiga xos xususiyatlar, fiziologiyasi bilan bog’liq jihatlarining mazkur maqol shakllanishidagi o’rni haqida fikr yuritilgan.

Kalit so’zlar: zoonim, lingvokulturologiya, president birlik, o’rganish obyekti, madaniyat elementlari, paremiologiya, lingvokulturoema.

O’zbek xalqining o’q ildizi bobomiz M.Qoshg’ariyning “Devona lug’otit turk” asariga borib taqaladigan folklor merosi g’oyatda boy va xilma-xildir. Bu merosning salmoqli qismini tashkil etadigan maqollar o’zining tematik rang-barangligi, ularda ifodalangan fikrning qisqa, tushunarli va ixcham ekanligi bilan ajralib turadi.

Xalq tafakkuri durdonasi hisoblanmish maqollar nafaqat xalq hayoti, qarashini ifodalashi bilan qadri, balki kundalik turmushimizda nutqimizni boyituvchi vositalardan biri hamdir.

“Tuya” zoonimi qatnashgan “Tuya manzil ko’rar, eshak oyog’ini ostini” maqolida millatimizga xos uzoqni ko’ra olish, hushyorlik hamda sabr-qarorat fazilatlarini tuya hamda eshak zoonimlari keltirish orqali hosil qilingan. Ularning fiziologiyasidagi o’ziga xosliklar inson tabiatiga ishora qilingan holda maqol sifatida shakllangan.

Tuya manzil ko’rar, eshak oyog’in ostini

O’zbekiston Yevrosiyo materigining ichki qismida joylashganligi tufayli kontinental iqlimga ega. Havo iqlimi aksariyat mo’tadil bo’lsa-da, ammo cho’l hududlarida harorat ancha past va quruq hisoblanadi. Ana shunday issiq haroratda burnidagi ikki qator o’sgan tuklar yordamida nafasidan namlikni ajrata oladigan va shu orqali tanasidagi haroratni mo’tadillashtira oladigan jonivor – tuya hisoblanadi [3].

Cho’l hayvonlari turkumiga kiruvchi mazkur jonivor o’rkachidagi yog’larni 30-35 kun davomida ozuqa sifatida ishlata olishi va o’z vaznining yarmiga teng bo’lgan yukni bemalol ko’tara olishi bilan “Sabro kemasi” deya nomlanadi. “Buyuk Ipak Yo’li” ning chorrahasida joylashgan diyorumizda savdo-sotiq ishlari faqat quruqlik orqali amalga oshirilgan. Dengizlar va tog’lar bo’lmaganligi uchun ham quruqlikdagi eng maqbul ulov – tuya jonivori tanlangan. Eshak ham ulov vositasi sifatida funksiyasi bilan tuyaga yaqin jonivor, ammo eshak faqat yaqin masofa uchun xizmat qila olgan. Uzoq masofa uchun bu jonivor also tanlanmagan. Bunga eshakning biologik jihatdan survsizlik va ozuqasizlikka chidamsizligi va uzoq masofani bosib o’ta olmasligi sabab bo’lgan. Tuyalar ajoyib ko’rish qobiliyatiga ega: ular bir kilometrdan yurgan odamni, 3-5 kilometrdan harakatlanayotgan mashinani ko’rishadi. Ular namlikni mukammal

hidlaydi va 40-60 kilometr uzoqlikdagi yaylov yoki chuchuk suvning hidini sezadi, shuningdek, osmonda momaqaldiroq bulutlarini his qiladi va yong'ir yog'adigan joyga etib borish umidida o'z yo'nalishi bo'ylab ketadi. [6] Eshak esa uzoqni ko'ra olmaydi. Ma'kur maqolning lingvokulturema sifatida shakllanishida tuyaning eshakka nisbatan uzoqni ko'ra olishi, tuya jonivorining eshakka nisbatan chidamliligi, uzoq vaqt suvsizlik va ozuqasizlikda yashay olishi, ulov vositasi sifatida eshakka nisbatan uzoq masofaga bora olishi asos bo'lgan.

Ma'kur maqol xalqimizning madaniy fondida ana shu ikki zoonimning xususiyatlaridan va o'tmishdagi aloqa-aralashuvdagi ahamiyatidan kelib chiqib keng qo'llaniladi va tuya zoonimining o'zbek tilshunosligida ulov vositasi sifatida lingvokulturema darajasiga ko'tarilishiga sabab bo'lgan.

Yuqoridagi maqolning bir necha variantlari ham mavjud. "Tuyaga mingsang, uzoqqa ko'z tashlab yur", "Tuyaga mingnch, uzoqni o'yla", "Eshak minib, tugini ko'rma, tuya minib, olis manzilni ko'zla" [5].

Zoonim komponentli maqollarning izohli butafsil teritilgan Z.Xolmonova hamda D.Toshevaning "Zoonim komponentli paremalarning izohli lug'ati"da yuqoridagi maqolga quyidagicha izoh berilgan. Bu bilan majozan: "Aql-idroki baland, mulohazali, ko'p o'qigan, ko'pni ko'rgan odam biror ishni qilarda, biror gapni gapirarda uzoqni ko'zlab, onq-o'ngini o'ylab, aql-firosati bilan ish tutadi, so'z qotadi. Aqli kalta, firosati yo'q odam esa ish qilishda ham, gap gapirishda ham atroflicha mulohaza qilib o'tirmay, oqibati nima bo'lishini o'ylamay kaltabinlik bilan ish ko'radi", demoqchi bo'ladilar" [6, 225].

Misr madaniyatidada ham ushbu maqolga o'xshash parema mavjud. *Better a poor horse than no horse at all. Yarim tuyadan yarim eshak yaxshiroq.* Ularda tuyaga nisbatan eshak jonivorining afzalligi ta'kidlanmoqda, bu esa bevosita ikki xalq, madaniyat va mintallitning turlicha ekanligini ko'rsatadi. Misr maqolida tuyaning kattaligi, bahaybatligiga nisbatan eshakning kichik jassasi afzal ekanligi ta'kidlanmoqda. Yarimta tuyaning vazidan, yukidan ko'ra yarimta eshakning og'irligi yaxshiroq, deyilmoqda. Bu ikki maqolning ikki xalq adabiyotida turlicha variantda mavjudligi ularning har ikkalasida madaniy jarayonning ayriicha kechganligi va madaniy fondning alohida-alohida ekanligi bilan izohlanadi.

Lingvokulturologiya – millatning madaniy fondida mavjud bo'lgan president bitaklami, shu jumladan, maqollarni ham lingvomadaniy aspektida tahlil qiladigan hamda xalq donishmandligi ramzi bo'lgan maqollarda izohlangan asosiy semani – lingvokulturemalarni o'rganuvchi sohadir. Lingvomadaniyatshunoslikda millatga xos madaniyat elementlarining etimologiyasiyasi hamda shakllanish vositalari o'rganiladi va tadqiq qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayeva B. O'zbek xalq maqollarining qisqacha sinonimik lug'ati. –T.: Fan, 2016. –B. 96.
2. Жураева Б. Узбек халқ мақоллари шаклланишининг лингвистик асослари ва прагматик хусусиятлари. - Т.: Академнасар, 2019. - Ё. 221.
3. Schmidt Nielson B., Schmidt Nielson K. The camel, facts and fables // YUNESKO Courier. – 1995 – N 8-9. – С. 29.

eshak jonivorining afzalligi ta'kidlanmoqda, bu esa bevosita ikki xalq, madaniyat va mintallitning turlicha ekanligini ko'rsatadi. Misr maqolida tuyaning kattaligi, bahaybatligiga nisbatan eshakning kichik jassasi afzal ekanligi ta'kidlanmoqda. Yarimta tuyaning vaznidan, yukidan ko'ra yarimta eshakning og'irligi yaxshiroq, deyilmoqda. Bu ikki maqolning ikki xalq adabiyotida turlicha variantda mavjudligi ularning har ikkalasida madaniy jamiyatning ayri-ayri kechganligi va madaniy fondning alohida-alohida ekanligi bilan izohlanadi.

Lingvokulturologiya – millatning madaniy fondida mavjud bo'lgan prezident birlaklami, shu jumladan, maqollarni ham lingvomadaniy aspektida tahlil qiladigan hamda xalq donishmandligi ramzi bo'lgan maqollarda izohlangan asosiy semani – lingvokulturomalarni o'rganuvchi sohadir. Lingvomadaniyatshunoslikda millatga xos madaniyat elementlarining etimologiyasini hamda shakllanish vositalari o'rganiladi va tadqiq qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayeva B. O'zbek xalq maqollarining qisqacha sinonimik lug'ati. – T.: Fan, 2016. – B. 96.
2. Жураева Б. Ўзбек халқ мақоллари шаклланишининг лингвистик асослари ва прагматик хусусиятлари. - T.: Академизар, 2019. – B. 221.
3. Schmidt Nielson B., Schmidt Nielson K. The camel, facts and fables // YUNESKO Courier. – 1995 – N 8-9. – C. 29.

4. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. – М.: Издательство РУДН, 1997. – С. 332.

5. O'zbek xalq maqollari. T.: Gafur Gulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2009. – B. 127.

6. Xolmonova Z, Toshbaeva D. Zoonim komponentli paremalarning izohli lug'ati. – T.: Turon zamin ziyo, 2016. - B. 359.

7. Шомаскудов Ш., Шорахмедов Ш. Ҳикматнома. – T.: Ўзбек совет энциклопедияси, 1990. – С. 524.

8. https://www.theguardian.com/science/2003_march/2006/science_research. Camels act on a hump | Science | The Guardian.